

TIJORAT BANKLARIDA VALYUTA RISKLARINI BOSHQARISH

Odilbekov Shahbozbek Shuhratjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti "Buxgalteriya hisobi va
menejment" kafedrasida dotsenti, i.f.f.d (PhD)

Salimov Adhamjon Sobirjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti Muhandislik iqtisodiyoti va
boshqariv fakulteti BIA-115-guruh 4-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15280563>

ARTICLE INFO

Received: 18th April 2025

Accepted: 20th April 2025

Published: 25th April 2025

KEYWORDS

*valyuta risk, tranzaksiya risk,
iqtisodiy risk, fyucherslar, opsiyonlar*

ABSTRACT

Ushbu maqolada tijorat banklarida valyuta risklarini boshqarish muammosi va uning ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada valyuta riskining uchta asosiy turini – tranzaksiya riski, iqtisodiy riski va pul o'tkazishda yuzaga keladigan riskni ko'rib chiqish bilan birga, bu risklarni samarali boshqarish usullari ham yoritilgan. Valyuta kurslarining o'zgarishi tijorat banklari uchun katta xavf tug'dirishi mumkin, shuning uchun bu riskni boshqarishning samarali yo'llarini o'rganish va amalga oshirish banklarning barqaror ishlashiga yordam beradi

Kirish

Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlardan asosiy maqsad shuki, davlat moliyaviy bozor munosabatlarini va aholi iqtisodini tiklashdan iboratdir. Bugungi kunda, bozor munosabatlari iqtisodiyotini rivojlantirish maqsadida ko'pgina islohotlar yuritilyapti va bu yuritilayotgan islohotlar natijasida tijorat banklarining davlat iqtisodiyotidagi o'rni tobora oshib bormoqda. 2020 yil 12 mayda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020- 2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining tijorat banklar tizimlarini isloh qilish strategiyasi to'g'risidagi" PF-5992 sonli farmoni e'lon qilindi.¹

Har qanday iqtisodiy faoliyatning asosiy maqsadi foyda olish bo'lgani kabi, tijorat banklarining faoliyatidan kutilgan natija ham avvalo foyda olishdir. Biroq, olinadigan foyda darajasi to'g'ridan-to'g'ri mavjud risklarning darajasi bilan bog'liq bo'ladi. Tijorat banklarining asosiy maqsadi esa risk va foydalilik o'rtasidagi muvozanatni topishdir. Hozirgi kunda tijorat banklari risklarni o'rganishning eng muhim sababi, daromadni oshirishga intilishdir. Daromadni oshirish uchun banklar mavjud risklarni chuqur tahlil qilib, ularni kamaytirishga qaratilgan samarali choralar ko'rishlari zarur.

Asosiy qism

Bank risklari o'zi nima? **Bank riski** — bu bank muassasasida moliyaviy yo'qotishlar yoki barqarorlikning yo'qolishi xavfi, bu esa kredit defoltlar, bozor o'zgarishlari, operatsion muvaffaqiyatsizliklar yoki likvidlikning yetishmasligi kabi omillar tufayli yuzaga kelishi

¹ 1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining tijorat banklar tizimlarini isloh qilish strategiyasi to'g'risidagi" PF-5992 sonli farmoni. 13.05.2020 yil. <https://lex.uz/docs/-4811025>

mumkin.² Bank o'zining kundalik faoliyatida turli xil risklar bilan yuzlashadi. Ularning barchasini juda ehtiyotkorlik bilan boshqarish zarur. Iqtisodiyotda yoki moliya bozorlarida kutilgan yoki kutilmagan voqealar bankda turli xil risklarni yuzaga keltiradi.

Bank risklari ichida e'tibor berilishi kerak bo'lgan risklardan biri bu - **valyuta** riski. Valyuta riski, yoki kurs riski, bu bankning valyuta kurslarining o'zgarishi tufayli moliyaviy yo'qotishlarga duchor bo'lish ehtimolidir. Moliyaviy bozorlarning globalizatsiyasining oshishi bilan tijorat banklarida valyuta riskini boshqarishning ahamiyati keskin oshdi. Tijorat banklari xalqaro tranzaksiyalar, investitsiyalar va savdoda ishtirok etganligi sababli, ular valyuta riskiga duchor bo'lishadi, bu esa ularning rentabelligiga, moliyaviy barqarorligiga va hatto obro'siga ta'sir qilishi mumkin. Samarali valyuta riskini boshqarish bankka potentsial yo'qotishlarni minimallashtirish va valyuta kurslaridagi o'zgarishlardan kelib chiqadigan imkoniyatlardan foydalanish imkonini beradi.

Valyuta Riski Nima?

Valyuta riski, turli valyutalar orasidagi kurs o'zgarishlaridan kelib chiqadi. Bu, valyuta bozorlarining o'zgaruvchanligi sababli moliyaviy muassasa tomonidan yuzaga keladigan noaniqlik va potentsial yo'qotishlarni anglatadi. Valyuta riski, asosan, xalqaro savdoda ishtirok etadigan, xorijiy valyutada aktivlarga ega bo'lgan yoki xorijiy valyutada qarz beradigan moliyaviy institutlarga ta'sir qiladi.

Valyuta risklari yuzaga kelishining asosiy sababi — valyuta kurslari o'zgarishi hisoblanadi. Bunday o'zgarishlar hamma shaxslarga: ishbilarmon firmalar va davlat tuzilmalariga ham ta'sir ko'rsatadi. Ko'pgina hollarda ularning faoliyati eksport-import operatsiyalari bilan bog'liq va shu sababli kreditorlar va qarz oluvchilar, investorlar va chayqovchilar, hujalik sub'ektlari o'z bizneslarini milliy valyutaga nisbatan xorijiy valyutalarda amalga oshirishni ma'qul ko'radilar. Valyuta riskiga - tashqi savdo, kredit, valyuta operatsiyalari, hamda fond va tovar birjalarida amalga oshirilayotgan operatsiyalarda milliy valyuta kursiga nisbatan xorijiy valyutani kursini o'zgarishi bilan bog'liq valyuta yo'qotishlari xavfi kiritiladi. Valyuta riskining uch turi o'z ichiga oladi³

Valyuta riskining uch turi o'z ichiga oladi: 1. Tranzaksiya riski - bu yurisdiksiyalar o'rtasida moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda kompaniya duch keladigan xavf. Risk - bu bitimni amalga oshirishdan oldin valyuta kursining o'zgarishi. Asosan, tranzaksiya va hisob-kitob o'rtasidagi kechikish tranzaksiya xavfining manbai hisoblanadi. Tranzaksiya xavfini forvard shartnomalari va opsiyonlari yordamida kamaytirish mumkin. 2. Iqtisodiy riski, shuningdek, bashorat qilish xavfi sifatida ham tanilgan, bu kompaniyaning bozor qiymatiga valyuta kurslarining muqarrar ravishda o'zgarishi ta'siriga ta'sir qilish xavfi. Bunday xavf turi odatda geosiyosiy beqarorlik yoki hukumat qoidalari kabi makroiqtisodiy sharoitlar tomonidan yaratiladi. 3. Pul o'tkazishda yuzaga keladigan risk kompaniyaning bosh qarorgohi mamlakatda joylashgan, lekin chet el yurisdiksiyasida biznes yuritayotgan va kompaniyaning moliyaviy natijalari uning milliy valyutasida ko'rsatilgan tavakkalchilikni anglatadi. Agar kompaniya o'z aktivlari, majburiyatlari yoki aktsiyalarining katta qismini chet el valyutasida ushlab tursa, tarjima xavfi yuqori bo'ladi⁴

Valyuta Riskining kelib chiqish sabablari. Valyuta riski bir qancha asosiy omillar tufayli yuzaga keladi:

² <https://www.quantzig.com/blog/bank-risks-banking-industry/>

³ Tohirjon Xo'janazar o'g O. et al. ZAMONAVIY TIJORAT BANKLAR FAOLIYATIDA VALYUTA RISKLARINING AHAMIYATI //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2024. – T. 4. – №. 07. – C. 86-89.

⁴ Tohirjon Xo'janazar o'g O. et al. ZAMONAVIY TIJORAT BANKLAR FAOLIYATIDA VALYUTA RISKLARINING AHAMIYATI //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2024. – T. 4. – №. 07. – C. 86-89.

1. **Iqtisodiy omillar:** Iqtisodiy sharoitlar, masalan, inflyatsiya, foiz stavkalari va YaIM o'sishi valyuta qiymatlarining o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Masalan, bir davlatda yuqori inflyatsiya valyutaning boshqa valyutalarga nisbatan qadrsizlanishiga olib kelishi mumkin.
2. **Siyosiy omillar:** Siyosiy beqarorlik, hukumat siyosati yoki geo-siyosiy voqealar valyutaga bo'lgan ishonchni ta'sir qilishi mumkin. Saylovlar, savdo urushlari yoki xalqaro sanksiyalar kabi noaniqliklar ko'pincha valyutaning qadrsizlanishiga olib keladi.
3. **Bozor kayfiyati:** Xorijiy valyuta bozoridagi spekulyatsiya, kelajakdagi iqtisodiy sharoitlar yoki siyosiy voqealar haqida kutishlarga asoslanib, valyuta qiymatlari keskin o'zgarishi mumkin.

4. **Foiz stavkalari tafovutlari:** Markaziy banklar tomonidan belgilangan foiz stavkalaridagi farqlar investitsiya oqimlariga ta'sir qiladi va valyuta qiymatlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, bir davlatda yuqori foiz stavkalari xorijiy kapitalni jalb qilishi va valyutani kuchaytirishi mumkin.

Tijorat banklari valyuta risklarini samarali boshqarish uchun turli vositalar va strategiyalarni qo'llaydilar. Ba'zi keng tarqalgan usullar quyidagilardir:

Xedjlash : Xedjlash bu valyuta kursining salbiy o'zgarishlari tufayli yuzaga keladigan mumkin bo'lgan yo'qotishlarni kamaytirish uchun moliyaviy instrumentlarga pozitsiyalar olishni anglatadi. Banklar odatda quyidagi vositalardan foydalanadilar:

Forward shartnomalari: Kelajakda ma'lum bir kurs bo'yicha valyutalarni almashish bo'yicha kelishuvlar, bu kelajakdagi valyuta kurslari haqida noaniqlikni kamaytiradi.

Fyuchers shartnomalari: Kelajakda belgilangan narxda valyutani sotib olish yoki sotish bo'yicha standartlashtirilgan shartnomalar, moliyaviy birjalarda savdo qilinishi mumkin.

Opsiyalar: Valyuta opsiyalari banklarga ma'lum bir kurs bo'yicha valyutalarni almashtirish huquqini beradi, ammo majburiyat emas.

Valyuta svoplari: Ikki tomon orasida turli valyutalarda naqd pul oqimlarini almashish bo'yicha shartnomalar, odatda uzoq muddatli xedjlash uchun ishlatiladi.

Diversifikatsiya: Banklar turli xorijiy valyutalarda diversifikatsiya qilingan portfelni ushlab turish orqali har bir valyutaning harakatidan kelib chiqadigan riskni kamaytirishlari mumkin. Diversifikatsiyalangan portfel bir valyutadagi yo'qotishlarni boshqa valyutadagi foyda bilan qoplash imkonini beradi.

Riskni Monitoring qilish: Valyuta kurslari, bozor sharoitlari va siyosiy rivojlanishlarni doimiy ravishda monitoring qilish valyuta riskini samarali boshqarish uchun zarurdir. Banklar valyuta riskini kuzatish va zarur bo'lganda o'zgarishlar kiritish uchun ilg'or riskni boshqarish tizimlaridan foydalanadilar.

Xuloa qilganda, Valyuta riski global moliyaviy tizimning ajralmas qismidir va uni samarali boshqarish tijorat banklarining barqarorligi uchun juda muhimdir. Banklar valyuta kurslarining o'zgarishlariga nisbatan tavakkalchilikni kamaytirish uchun turli xil xedjlash strategiyalari, risklarni monitoring qilish vositalari va xalqaro standartlarga rioya qilishadi. Ilg'or moliyaviy instrumentlar va riskni boshqarish amaliyotlarini qo'llash orqali tijorat banklari valyuta riskining salbiy ta'sirini o'z rentabelligiga kamaytirishi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tursunov , F. M. (2023). BANKLAR FAOLIYATIDAGI VALYUTA RISKINI BAHOLASH VA UNI BOSHQARISH USULLARI. *SCHOLAR*, 1(31), 77–83. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5327>
2. Shadimetova Z. VALYUTA RISKINI BAHOLASH VA BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH //EDUCATION AND RESEARCH IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 78-81.
3. <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/33637>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 23 martdagi «Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 3620-sonli Qarori.